

O EVANGHELIE SLAVONĂ

CU

TRADUCERE ROMÂNĂ DIN SECOLUL XVI^{-lea}

iblioteca imperială din St. Petersburg posedă un foarte interesant fragment dintr'o evanghelie tipărită în folio și în două coloane, una slavonă (redacția mediodulgară) și alta românească. Această evanghelie a rămas, se pare, cu totul necunoscută bibliografilor și istoricilor noștri literari. Și nu e de mirare aceasta, căci singurele notițe ce s'a publicat despre dinsa sunt: una foarte pe scurt în darea de seamă (Отчетъ) despre administrația bibliotecii pe anul 1858, p. 54 (o publicație foarte puțin răspândită), alta în descrierea vechilor tipărituri chirilice de Karataev, Описание славяно-русскихъ книгъ напечатанныхъ кирилловскими буквами, ed. 2, Nr. 98⁽¹⁾. O amintire despre dinsa, după edițiunea întâiu a bibliografiei lui Karataev, se află și la Ундольскій, Очеркъ славяно-русской библіографіи, Москва, 1871, p. 14, Nr. 82. Karataev crede că ea s'a tipărit în Ungrovlachia c. 1580 și observă că tiparul seamănă cu al tetraevanghelului tipărit de Coresi în Sas-Sebeș la 1579⁽²⁾; el

1) Scrierea aceasta e publicată în Vol XXXIV (1883) din Sbornik-ul secțiunii a doua a Academiei imperiale din St Petersburg

2) În epilogul acestei evangheli se zice азъ даюнкъ Кореси и Мъ-вжнлж . написалъ сѣа книгѣ четвороблаговѣстїе . Въ кытїа въ лѣто . 713 (7087=1579) Locul s'a indus din asemănarea cu alte ediții din Sas-Sebeș Cf Karataev, l c Nr 93 și darea de seamă a bibliotecii imperiale din St Petersburg pe anul 1856, p 24.

publică l. c. 205—206 și o probă de text, din care reprodusem mai jos partea românească.

În următoarele voesc să dau o descriere mai detaliată a acestui fragment, pentru a atrage atențiunea învățaților noștri asupra lui și pentru a îndemna să se facă cercetări prin resturile bibliotecilor noastre vechi, doar se va găsi vre un exemplar întreg din această evanghelie. Singurul exemplar cunoscut până acuma este cel din Petersburg și acesta necomplet.

S'a păstrat anume numai o parte din evanghelia de la Matei, quaterniunile 2—16. Filele au câte 22—24 de șire pe pagină, nu sunt însă paginate. Tiparul nu este frumos, dar nici de tot urit, cum i s'a părut lui Karataev, care îl numește шрифтъ безобразный.

Afară de edițiunile de la Sebeș eu l'am mai comparat cu tiparul evangheliei de la Brașov (pusă de bibliografii ruși la începutul secolului al XVI-lea, între ani 1512—1525, cf. Отчет de pe anul 1856, p. 23 și Karataev l. c.) și cu al evangheliei de la Tîrgoviște din 1512. Fragmentul seamănă mai mult cu cea dintâi, decât cu cea din urmă, cu toate că în privința rotunzimei literilor el se apropie de evanghelia de la Tîrgoviște. A-l identifică însă cu unul din aceste două este cu neputință, deoarece deosebirile sunt mai mari decât asemănările. De evanghelia de la Brașov se deosebește prin aceea că unele litere, de pildă ѡ, nu sunt așa de prelungite, altele se deosebesc în formă, de pildă ж, apoi partea de jos alui ѧ este mai mult triunghiulară, decât rotundă (ca în cea de la Brașov).

Mai mult seamănă fragmentul cu tipăriturile de la Sas-Sebeș, care la rândul lor se deosebesc foarte puțin de cele de la Brașov și se aseamănă cu cele de la Belgrad, de pildă cu evanghelia slavonă de la 1552; de aci presupunerea lui Karataev că el ar fi tipărit în Sas-Sebeș (1).

1) Aceasta nu este în contradicție cu numirea de «ungrovlachică» ce dă Karataev evangheliei. Acest termen e întrebuințat de dînsul pentru tipăritu-

Comparând inițialele fragmentului cu inițialele altor tipărături vechi din Ardeal și Țara-Românească, m'am convins că o parte dintr'insele sunt intocmai ca ale lui Coresi din edițiile de la Brașov și Sas-Sebeș și anume mai ales **Ѧ** și **Ѧ** (ornamentică în nueue), o altă parte însă sunt sau de tot simple sau cu ornamente geometrice foarte subțiri. Câte un exemplu pentru aceste din urmă (literile **Ѧ** și **Ѧ**) să comunică mai jos în facsimile. Aceste asemănări și deosebiri mă împedecă deocamdată a-mi forma o idee hotărâtă despre locul și autorul tipărțurii ce ne ocupă.

În fragmentul păstrat nu găsesc nici cea mai mică indicațiune despre acestea. El are o singură notiță (scrisă de mână pe marginea unei file), care dovedește că exemplarul acesta era utilizat pe la 1640 în Transilvania: **Иван писа сіа въ лѣтъ. 7148. и ѿ рождѣ(ства х)ристова ѿдѣм., въ днѣ Ракоці Гѣоргіе** (= Ioan scrisese acestea în anul 7148, ear de la nașterea lui Christos 1640, în zilele lui Racoți Gheorghe). Nu încap deci îndoială că cartea a fost tipărită înainte de 1640.

Ceeace caracterizează însă cu deosebire tiparul acestei evanghelii este forma literei **Ѧ = i**, pe care o comunic aci în 3 facsimile: o inițială și două forme din text. Aceste sunt evident niște forme de trecere de la paleoslavicul sau mediobulgarul **Ѧ** la românescul **Ѧ**; nu avem decât să prelungim linia din mijloc dedesuptul șirului și căpătăm pe această din urmă literă. Ea se întrebuințează împreună cu **Ѧ** totdeauna pentru sunetul *i* la începutul cuvintelor: **ѦН-ТРЕБАРЪ**, **ѦНТАРИ-СА** etc. pe lângă **ѦНЬ**, **ѦМБРАКА** etc. (1) Pe cât am putut constata eu, această literă nu se găsește în nicio altă tipărțură veche românească.

Limba acestei evanghelii este destul de interesantă pentru a merita un studiu detaliat. Mi-am notat câteva din

rite din Ardeal și Țara Românească. Mai potrivită ar fi numirea «slavo-română». Ungrovlachică o numește și Undolskiy, 1 c.

1) Din pricina neajunsurilor tipografice litera de care e vorba nu s'a putut reproduce ca în original, ea s'a înlocuit cu **Ѧ** aci precum și în probele de text de la sfârșit

particularitățile ei, nu atât pentru a-mi forma o idee definitivă despre caracterul ei, cât mai mult pentru a atrage atențiunea specialiștilor noștri asupra ei. E de sperat că se va găsi un exemplar și la noi, care va fi studiat și exploatat pentru dicționarul limbei noastre vechi. Faptul că originalul slav se află în fața traducerii române, ușurează foarte mult această lucrare.

Din domeniul foneticii constatăm următoarele particularități:

o se află foarte des în loc de *ă*: nu vo grijii (НЕ ПЕ-ЦКТЕ СѦ), că vo lipsescū ceste tōte (ТАКО ТРКБЕТЕ СЫХЪ ВЪСЪХЪ), după (după), duțăți-vo facatori fore de lege (ОТИ-ДКТЕ ДКЛАЖИИ БЕЗАКОНІЕ), fo (fă), imper. etc.

o în loc de *oa* foarte des: tote, piciorile, omniū, porta, cunoște-i-vreț (ii veți cunoaște), pote, etc.

e în loc de *ă*, mai ales în vrb. a grăi: grănd, greescū, reul seu (ЛЮБА СКОД), fore (fără), se (să, conj.), etc.

ă în loc de *e*, mai ales după *ș*: pașăște, mărg, dănoară, etc.

a în loc de *ă* foarte des: înparația, pașăște, măsură, masurați, tatăne-miu, (lângă acesta însă: frăține-miu), cazu, cazură, rasipitul, bunatatea, casatoriū etc.

e în loc de *ea* la sfirșitul cuvintelor: cruce sa, pre urma me etc.

i în loc de *i* după *ș*: ș*i*, mai des însă ș*i*, obărș*i* etc.; se află rar și *i* în loc de *i*: sinteți.

re la plural: darure, plodure, vinture, în casurile din urmă articulate: denū plodure lorū, vor veni apele și vor sufla vinture.

miu i. l. d. mieu foarte des.

Curioasă este forma *bunū*, *buine* în loc de bunū, bune, de pildă: plodure buine.

Nu mai puțin curioase sunt formele: *vare* ce, *luva*, *luvară*, *plovă*, *dzuva*, etc. pentru: oare ce, lua, luară, plouă, dzua, etc., de unde se vede că scriitorul acestei evangheli pronunța pe *ŭa*, *ŭă* ca *va*, *vă*. Se află însă și *ploa* etc.

O altă consonantisare curioasă alui *u* în *l* avem în

vrb. *caltă* pentru *caută* (ищѣтъ), ce se intilnește de mai multe ori.

dz se intilnește des : *vedzi*, *dzuva* etc.

ge pentru *je* deasemenea : *agîunge*, *gîudecați* etc.

n pentru *r* și *r* pentru *n* : *ingerunchiulū* și *amina* pentru *arina*, lat. *arena*.

h pentru *f* : *pohtiți* etc.

n și *r* se păstrează in : *spunī*, *verī* etc.

Dintre cuvintele ce presintă un interes lexicografic am notat următoarele :

anna : năsip ; на пѣсѣкѣ e tradus cu : spre anina.

bun : fericit, блгѣ.

bunătate : avere, имѣніе, степеніа plsl. сътажаниа.

boscoroda (pentru boscoroada) : larmă, мѣва ; *boscoroda*, impf. 3 pl., рѣптаахѣ.

casatorū : căsătorit, домовитѣ.

cuconi : copii, дѣти

cuntenita și *cuntenitura* : poruncă, заповѣдѣ ; *cuntenita* : оргіа, заповѣти.

duhovnicū : fariseiū, фариसेе.

gubavū : leprosū, прокаженѣ.

mișelor : săracilor, нищіймѣ

obârși : isprăvi, съврѣши

obîdit-amū : am plâns, рыдахомѣ.

rasipitul : mimicirea, раздръшеніе.

rude : semînți, neamuri, колѣна.

scărcăatul : scăișnitul, скрежетѣ.

snémū : sobor, сънимнище.

ujura : camătă, in expresia : cu ujura, анхвоѣ.

voinicū : hoț, criminal, пристѣпникѣ.

Des vine și cuvântul *opū* in înțeles de *prea* și *trebuie* : greindū opū, излиха глаголаще ; Иа opū se vie, Иліи по-добаетъ прѣити ; vindutū opū se fie fiulū ominescū, прѣданъ имать быти сынъ чловѣчѣскы. Pe lângă *opū* e de notat *necăt*, ce pare a fi întrebunțat exclusiv pentru *decăt* : cine iubēște feți sau fetele mai mult necătū mine, иже любитъ сына или дѣщерѣ паче мене etc.

Unele cuvinte au rămas netraduse: *pravednicii*: dreptul, sl. ПРАВЕДНИКЪ; *crstiteli*: botezătorul, sl. КРЪСТИТЕЛЬ (se află însă și: botezătorul), *snémŭ*: sobor, conciliu, sl. СЪНЪМЪ și alte câteva.

În genere traducerea este foarte rea. Traducătorul nu dovedește nicio dibăcie în astfel de lucrări literare. Judecând după impresia generală ce mi-a făcut-o citirea unei părți din fragmentul acesta, el nu poate fi atribuit lui Coresi. Stilul acestuia, deși greoi, încărcat de cuvinte slave, dependent totdeauna de sintaxa străină, neflexibil, este cu toate acestea ceva mai bun decât al fragmentului. Autorul acestuia pare a fi fost mai puțin cărturar și decât Coresi, ba câteodată pare chiar a nu fi fost român. Între altele găsim de pildă la dînsul astfel de traduceri: *afla-o-va*: o se rapoartă la *suflet* și e pus sub influența slavicultului А (ОБРАЩЕТЬ А), suflet (ДОУША) fiind în slavonește de genul feminin; *mine priimēște* în înțeles de: pe mine mă va primi, greșală ce se explică din textul slav: МЕНЕ ПРИИМЕТЬ, unde ПРИИМЕТЬ are înțeles de futur; tot așa: *primēște cine me tremese*, i. e. va primi pe cel ce mă trimese, sl. ПРИИМЕТЬ ПОСЪКЛАВЪШАГО МА; că *era avîndŭ bunătate multă* i. e. avea avere multă, sl. БѢ БО ИМѢА СТЕЖЕНІА МНОГА. E de prios a înmulți aceste exemple, deoarece ele se găsesc pe fiecare pagină.

Este probabil că tipărirea, poate și traducerea acestei evanghelii s'a făcut în Transilvania în secolul al XVI-lea. În favoarea acestei păreri putem citi două cuvinte ce par a fi curat ardelenisme: *a boscorodi*, *boscoroadă* și *arină* = *arină*, ce se întrebuintează amîndouă în unele părți ale Transilvaniei. Cât despre *ujura*, ce corespunde textual lat. usura, sl. ЛНХВА, nu pot ști de este un neologism sau e luat din limba poporului. Curiozitățile fonetice ale acestei evanghelii, ca *v* pentru *u* și *l* pentru *u*, forme ca *buin* (nu buîn) și întrebuintarea deasă alui *o* pentru *ă* și *a* pentru *ă* indică pe un străin. Nu cumva să fi fost autorul traduceri un Maloros, în a căru limbă *v* și *u*, *l* și *u* se confundă așa de

des unul cu altul? Aceasta este o ipotesă ce o enunț cu cea mai mare rezervă; Român nu-mi pare să fi fost însă autorul traducerii cu nici un preț.

Ca probă public următoarele texte:

коц п̀̀то^с . понеделникъ ,
ѣ . недѣла .

Етъ врѣмѣ ѡнѡ . прїиде
іс^с на сънмїіе іѡдѣнскоє .
и^с се чїкъ вѣ тѣ ржкж
їмы сѣхж . ѡ въпросиша
его гїлііе . аще достоитъ
въ сжвотж цѣлїти . да
на нь възгїлѣтъ . онже рече
їмы . кто ѡ васъ чїкъ ѡже
їмать ѡвчлѣ ѣдїно . ѡ аще
въпáдетъ сїе въ сжвотж
въ їмж . не їметъ ѣго ѡ
въздвїгнетъ ; колми ѡубо
лѣчиши ѣсть чїкъ ѡвчлѣ .
тѣмже достоитъ въ сжво=
тж доврѡ твѡрити . тѡгда
гїла чїкѣ . простри ржкж
твож ѡ прострѣтъ ѡ ѡубѡр=
ди са цѣла їако дрѡгаа .
фарїсеїе же съвѣтъ прїеше
на нь їзъшедше .

ѡврѡши се винере , лѣнь а
чїнчѣ дѣмїнека .

Антрачѣм врѣмѣ . віне іс^с
лнь снѣмь іѡденлоръ . шъ
їака ѡубо ѡм ѣра аколо авѣ
ѡ мѣнѡ ѡубскага . шъ лн=
требарѣ пре ѣль греїндѣ .
аѣ кадѣсе съмвѣта а фсáче
санáто^с . кмь сѣль пѡтъ
дожѣни . їарѣ ѣль сісе лоръ .
чїне їасте дѣнѣтрѡ вѡи ѡм
че аре ѡ ѡм . шъ де вѡ
кадѣ ачлѣ съмвѣта антро
грозъ . аѣ нѣ ва пре л
скѡте , кѣ кѣтъ маї лѣ=
мино^с їасте ѡм дѣ ѡм

дерѣптѣ ачѣл кадѣса съм=
вѣта а фсáче віне . аѣнѣче
греї ѡмвѣли . тїнде мѣнѡ
тѡ шъ тїнсе . шъ лнѣтѡ=
рїсѣл антрѣга кá шъ аѣтѡ .
аѣхѡвнїчи свѣтъ лѣварѣ пре
ѣль дѣка ѣширѣ .

Антрачѣм врѣмѣ віне іс^с л парцїле Тѡрѡлви шъ Си=
донѣлви . їака мѡаре дѣнѣ Хананїи дѣнѣ ценѣтрѣ чѣле віне
шъ стрїгъ кѣтрѣнсь греїндѣ мїлѣїїе=ме дѡм не фїѡль

лѡи дѣдѣ., кѣ ꙗѡта ме рѣѡ де дракѡль пѡте. ѡрѣ ѣль
 нѡ раѣпѡнсе ѣи нѣче оѣнь кѡвѣнтѣ . ѡпропѡтарѣ=са оѣче=
 ниѡи лѡи рѡгѣндѡ=ль грепѡрѣ . дѣ=и раѣпѡнсе кѣ стригѣ
 дѡпо нѡи . ѡрѣ ѣль раѣпѡнсе шѣ сѡсе . кѣ нѡ сѣмѣтѣ тре=
 месѣ нѡмѡи кѣтре оѡле перите дела кѡса лѡи . ѡлѣ . ѡрѣ
 ѡ вѡне шѣ ѡнкинѣ=са лѡи грепѡндѣ . ѡ дѡмѣ не ѡцѣтѣ мѡе .
 ѡрѣ ѣль раѣпѡнсе шѣ сѡсе . нѡ ѣ вѡне ѡ лѡва пита дела
 ꙗѣчѡрѣ шѣ се ѡрѡнкѣ кѣнилѡрѣ . тарѣ ѡ сѡсе ѡшѡ=и дѡмѣ не .
 че шѣ кѣнии мѣнѣнкѣ де ꙗѡрѡмѣ че кѡдѣ дѣлѡ мѡсѡ
 дѡмѣ=сеѡ . ѡтѡнче раѣпѡнсе ѡсѣ . шѣ сѡсе ѣи . ѡ мѡаре мѡре=и
 кредѣнца та . ꙗѡе цѡе кѡмѣ похѣтецѣ шѣ сѣнѣтѡсѡ ꙗѡ
 ꙗѡта ѣи дѣнтрачѣла чаѣ .

IOAN BOGDAN.